

стабільність в країні, яка залежить від рівня політичної культури. В Україні вона на низькому рівні. Непрофесіонали на урядових посадах – це прямий здобуток парламенту і непрямий здобуток громадян. Тому вдосконалювати процеси політичної відповідальності варто в комплексі з політичною культурою та інформаційною політикою.

Використана література:

1. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 480 с.
2. Політична відповідальність державно-управлінської еліти як чинник підвищення ефективності державного управління : наук.-метод. розробка / авт. кол. : Е. А. Афонін, О. Л. Валевський, В. В. Голубь та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова. Київ : НАДУ, 2011. 44 с.
3. Мельниченко В. Розмежування політичної та юридичної відповідальності в державному управлінні // Галузь науки «Державне управління»: історія, теорія, впровадження»: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 28 трав. 2010 р. Київ : НАДУ, 2010. Т. 1.
4. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
5. Терещенко Г. О. Сучасні різновиди політичної відповідальності уряду. Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 52 / с. 214-222.
6. Дахова І. І. Конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах: Монографія. Харків: «Фінн», 2008. 200 с.
7. Система державного управління Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії: досвід для України / уклад. П. І. Крайнік ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. Київ : НАДУ, 2011. 48 с.

Havryliuk V. Features of the Responsibilities of the Governments of Ukraine and Great Britain: Common and Distinct Aspects

The article analyzes the definition of political responsibility of the government, analyzes the essence of political responsibility of the governments of Ukraine and Great Britain. There are also forms in which the government may be responsible. The common and distinct aspects of the responsibility of the governments of Ukraine and Great Britain are considered. It is investigated what the political responsibility differs from the legal one. The peculiarities of government accountability in the United Kingdom and Ukraine have been theoretically generalized.

Keywords: legal responsibility, political responsibility, government, parliament.

УДК 321.6-044.922:321.7](478):342.72/73

Яворська К. П.

ДЕФОРМАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ І ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В МОЛДОВІ НА ТЛІ ПРОБЛЕМ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

Вивчається проблема гарантування громадянських і політичних прав людини та громадянина в Республіці Молдова. Звернено увагу на клімат функціонування неурядових організацій. Розглянуто проблему дотримання громадянських і політичних прав на території самопроголошеної Придністровської Молдовської Республіки. Аналізуються випадки переслідування активістів, правозахисників, незалежних журналістів. Вивчаються форми тиску на критичні до влади медіа, випадки політично мотивованих переслідувань. Досліджуються прояви мови ненависті та різноманітні форми дискримінацій.

Ключові слова: громадянські та політичні права людини і громадянина, Республіка Молдова, Придністровська Молдовська республіка, громадянське суспільство, неурядові організації.

Молдова є країною, яка стикнулася з одними з наймасштабніших викликів пострадянського переходу. Це одна з найбідніших країн Європи. Вона перебуває в полі одночасного активного впливу як Заходу, так і Росії; її політична еліта увиразнює проєвропейську та проросійську складові. Саме в Молдові вперше на пострадянському просторі було реанімовано владний статус комуністів (у 2001–2009 рр. Партія комуністів Республіки Молдова мала парламентську більшість). Проблемності додає перебування у складі Молдови самопроголошеної Придністровської Молдовської Республіки (Придністров'я). Активно приймаючи фінансову допомогу від міжнародних інституцій, влада Молдови водночас належно не впроваджує очікувані реформи. У країні високий рівень корупції, виражений олігархічний вплив на управління державою. Громадянське суспільство слаборозвинене, виражений тиск на вільні медіа, розвинута мережа клієнтсько-патронажних відносин.

Згадані процеси послаблюють механізми гарантування прав людини. Ще у 2000 р. Світовий банк схарактеризував Молдову як «захоплену державу» з огляду на наявну олігархічну політичну систему, непрозорі механізми прийняття державних рішень, невідповідність країни стандартам належного врядування. Політична турбулентність проявляється й у тому, що молдовська політична еліта досі невизначена щодо вибору євроінтеграційного курсу Молдови. Інститут глави держави зусиллями президента І. Додона фактично перетворений на майданчик для діалогу з Росією та якнайширшого утвердження проросійських настроїв.

За таких політичних умов в країні спостерігаються масштабні порушення громадянських та політичних прав людини і громадянина, попри те, що Молдова взяла на себе обов'язок гарантувати їх. Прояви цих порушень, реакція держави на протидію їм потребують вивчення, особливо в контексті наявності на території Молдови «замороженого» конфлікту.

Проблематика дотримання громадянських і політичних прав людини та громадянина в Молдові практично не досліджена вітчизняною політичною наукою. Окремі аспекти, найперше ті, що стосуються режимних трансформацій Молдови, піднімалися українською дослідницею А. Добровольською [1]. Більшу увагу вивченню проблеми приділяють західні дослідники [3; 4; 8], а також міжнародні інституції, які здійснюють моніторинги питання дотримання гарантованих прав і свобод людини та громадянина на території Молдови.

До найважливіших чинників, які сприяють масштабним порушенням громадянських і політичних прав людини у Молдові віднесемо: наявність непідконтрольної владі Молдови території Придністров'я; широко розповсюджену корупцію, особливо в судочинстві; монополізацію медіа, більшість з яких озвучує інтереси певних суб'єктів молдовської політики; тиск на незалежних журналістів із метою використання ними механізму самоцензури; політичні переслідування, тортури політичних ув'язнених, судове переслідування адвокатів.

Переслідуваними в Молдові є: 1) опозиційні активісти, які критикують політика-олігарха, голову Демократичної партії Молдови В. Плахотнюка (А. Урсакі, А. Македон, С. Чеботар та ін.); 2) учасники антиурядових акцій протестів (Г. Петренко, Р. Вербіцкі, І. Матасевич В. Кашу та ін.); 3) адвокати, які захищають опозицію (А. Урсакі, Е. Руенко, В. Цуркан та ін.); 4) судді, які приймали невідповідні інтересам нинішньої влади судові рішення (Д. Маноле, Д. Мунтяну, М. Антон та ін.). На факти репресій молдовських НУО у 2017 р. звернув увагу Верховний комісар ООН з прав людини З. Раад аль-Хусейн [7]. При цьому утиски активістів громадянського суспільства не зумовлюють широкого резонансу в країні, бо рівень громадської довіри інститутам громадянського суспільства в Молдові часто навіть нижчий, ніж до формальних владних інститутів, скомпрометованих корупцією.

Останніми роками погіршується середовище функціонування продемократичних молдовських НУО: вони та їх проекти дискредитуються в очах громадськості. «Третій сектор» зазнає деструктивного впливу органів влади, а також акторів, пов'язаних із

владними партіями (медіа, блогерів, онлайн-тролів та ін.). Проурядові медіа не лише утискають критичні до влади НУО, а й протиставляють їх квазігромадським організаціям. Це особливо проявилось після виступу окремих молдовських НУО проти зміни¹ виборчої системи у 2018 р. Критично налаштовані НУО були позначені як такі, що пов'язані з певними політиками, політично «забарвлені», в той час, як не повинні бути напряму залучені до політичної діяльності. Онлайн-тролі, проурядові медіа активно позиціюють критично налаштовані до владних новацій (зокрема, виборчої реформи) НУО як такі, що протистоять ніби-то прогресивним змінам у державі.

Завдяки, найперше, державній пропаганді в громадській думці Молдови сформувалося сприйняття НУО як виключно «мисливців за грантами». Для дискредитації продемократичних організацій громадянського суспільства в очах населення на замовлення влади (тут важлива роль Демократичної партії Молдови та її лідера-олігарха В. Плахотнюка) проводяться соціологічні дослідження. Завдання їх результатів (радіше псевдорезультатів) – посилити зневажливе сприйняття громадянами продемократичного сегмента «третього сектора». Водночас зростає неліберальний сегмент громадянського суспільства (квазігромадянське суспільство) задля декларативної підтримки провладних рішень [8].

Репутаційних втрат від інформаційних антикампаній влади зазнали Фондація «Відкритий Діалог», «Amnesty International» та ін. Причинами агресивних оцінок влади стало поширення світовій громадськості згаданими НУО інформації про випадки порушень прав людини та політично мотивовані переслідування в Молдові. Особливо сильним є тиск на Фондацію «Відкритий Діалог», а молдовський парламент виступив інструментом політичного переслідування цієї НУО. Зокрема 04.10.2018 р. парламентарі від правлячої Демократичної партії Молдови створили парламентську комісію для розслідування діяльності «Відкритого Діалогу» та її очільниці Л. Козловської щодо втручання у внутрішні справи Республіки Молдова та фінансування окремих політичних партій.

Від 2017 р. піднімається питання про внесення змін до законодавства про НУО щодо введення обмежень на іноземне фінансування. Найперше ця ініціатива стосувалася організацій, які займаються впливом на законодавство та діяльністю, пов'язаною з політикою. Нині робота над такими змінами під тиском громадськості призупинена, але влада тримає питання в полі зору. До прикладу, президент Молдови І. Додон в розмові з угорським президентом Я. Адером підтвердив намір впровадити досвід Угорщини щодо обмеження іноземного фінансування НУО [5]. Отже, хоч молдовські НУО на сьогодні зберігають право на отримання іноземного фінансування, хоч зберігається небезпека повернення до цього питання.

Коли розглядаємо кейс Молдови, важливий акцент на проблемі порушення громадянських і політичних прав в Придністровському регіоні. Від часу появи невизнаної держави Придністровська Молдавська Республіка проблема прав людини незмінно гостра, хоч якісний моніторинг дотримання прав людини на цій території практично унеможливлений. Сепаратисти самопроголошеної республіки чинять значний тиск на правозахисників, нерідко вдаючись до їх викрадень із подальшим вимаганням викупу чи ув'язненням. Робота правозахисників та продемократичних НУО на непідконтрольних територіях розцінюється псевдовладою Придністров'я як підривна.

Нечисельні незалежні організації перебувають під постійним наглядом місцевих органів безпеки. Тиск набуває різних форм: заборона приїзду представників НУО, їх залякування представниками силових структур; публічне приниження іміджу громадянського суспільства; порушення кримінальних справ щодо активістів тощо. Серед організацій, щодо яких владою псевдореспубліки був застосований механізм «очищення громадянського суспільства» та усунення «незручних» НУО є, зокрема, НУО «Апріорі»,

¹ Ця реформа не лише відмінила пропорційну виборчу систему, а й злікдувала чимало демократичних норм, наприклад, скасовано «день тиші»; агітацію можна проводити в день виборів, навіть поблизу виборчих дільниць тощо.

«Promo-LEX» та ін. Переслідуваними найперше є організації, які ставлять завданням захист прав людини, розвиток демократії.

Діяльність організацій громадянського суспільства на території Придністров'я відстежується задля запобігання будь-яких вільних дискусій. Зафіксовано чимало випадків залякування жителів регіону, щоб не допустити обговорення ними питань, небажаних для органів, які контролюють територію Придністров'я [2]. До тираспольських податкових органів повинна подаватися не лише інформація про фінансові надходження, а й інформація про заплановані проекти, акції; заборонене іноземне фінансування НУО. Практично унеможливлене проведення з ініціативи НУО публічних заходів, бо вони неодмінно кваліфікуються як «політичні дії». Загалом практика залякування та надмірного контролю зі сторони агентів безпеки Придністров'я останніми роками максимально уподібнена до практикованих у Росії.

Проведення будь-яких публічних заходів з протестною компонентою неминуче спричиняє санкції до їх організаторів й учасників. Наприклад, у результаті несанкціонованого мітингу придністровської опозиції 02.06.2018 р. у Тирасполі були затримані протестувальники; щонайменше до одинадцяти з них застосовано санкції штрафу або адміністративного арешту. Організатор мітингу, депутат-комуніст О. Хоржан, засуджений до 4,5 років позбавлення волі за «насильницькі дії, спрямовані проти публічної особи/представника влади». Опозиціонер відбуває покарання в умовах, які є нелюдськими, принизливі для гідності людини (висновок Європейського комітету з питань запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню).

Попри те, що в активістів і дослідників обмежений доступ до населених пунктів лівобережжя Дністра, наявна інформація дозволяє їм зробити низку висновків: 1) відсутній прогрес в покращенні простору діяльності громадянського суспільства; 2) активізація медійних каналів Тираспольської де-факто адміністрації («Перший придністровський канал», «Новини Придністров'я» та ін.) щодо створення негативного іміджу продемократичного громадського сектора; 3) недостатність зусиль уряду Молдови для створення механізмів захисту правозахисників, які працюють у зонах конфліктів [6].

Ще у 2008 р. молдовський парламент прийняв закон, який закріпив свободу мирних зібрань, створивши ліберальне середовище для реалізації цього права. Але вже у 2009 р. в ході протестів (Цегляна революція) поліція застосувала силу до протестувальників. Низка фактів останніх років ставлять під сумнів дотримання в Молдові права на мирні зібрання. До прикладу:

– під час мирних протестів проти визнання недійсними результатів виборів мера Кишинєва у червні 2018 р. правоохоронці вдалися до надмірних заходів зі залученням великої кількості силовиків. Тоді влада побоювалася силового сценарію, адже фактичним переможцем цих виборів був проєвропейський політик А. Нестасе, прихід якого на посаду не могла допустити олігархічна влада;

– 26-27.08.2018 р., під час святкування Дня незалежності Молдови, поліція безпідставно розігнала мирний антиурядовий протест, організований проєвропейською опозицією. Для зупинки протесту було залучено не співвідносно з кількістю протестувальників чисельність силовиків. Розгін акції відбувся попри наявний попередній дозвіл від органів влади на проведення мирного заходу;

– 01.09.2018 р. у ході мирного заходу, ініційованою правозахисною групою «Actiunea-2012», поліція скерувала озброєний загін спеціального призначення, відключила освітлення на місці проведення заходу та безпідставно довготривало утримувала учасників акції. Такі заходи мотивувалися необхідністю перевірки транспортних засобів учасників акції на предмет наявності вибухівки.

В Молдові сильно вираженим є взаємозв'язок мови ненависті з політикою. Дискурс ненависті постійно присутній в суспільному просторі, а з розвитком онлайн-спілкування набув нових форм і швидкості розповсюдження. При цьому влада Молдови апатична щодо санкціонування мови ненависті, є певна недооцінка цього явища. Водночас окремі політичні

та релігійні діячі поділяють суспільство, підбурюють до дискримінації. Жінки, роми, євреї, представники сексуальних меншин, мусульмани, біженці – найуразливіші в Молдові до мови ненависті. Водночас ні кримінальне, ні адміністративне законодавство не регламентує проблеми застосування мови ненависті та покарання за її використання.

Відзначимо, що медіа-ринок Молдови зазнає сильного олігархічного впливу. Спотворення інформації, поширення фейків, тиск на журналістів є чинниками сприяння масштабним порушенням прав людини. Якщо у 2018 р. Молдова в рейтингу НУО «Репортерів без кордонів» займала 81-е місце, то за результатами 2019 р. позиції країни погіршилися до 91-ї позиції. Наведемо кілька прикладів останніх років: політично мотивоване переслідування у зв'язку з журналістською діяльністю Г. Бреги, що призвело до пошуку ним політичного притулку; затримання органами правопорядку знімальної групи «Gagauz.info»; стеження за редактором порталу «Newsmaker.md» В. Соловйовим; вибіркоче обмеження доступу журналістів у місця, які становлять громадський інтерес для знімальних груп телеканалу TV8; численні судові позови щодо захисту честі та ділової репутації до інформаційного агентства «Omega» і його шеф-редактора О. Петкова після появи критичних матеріалів. Публічну критику тих, хто опозиційно налаштований щодо влади, здійснюють медіа, власником яких є В. Плахотнюк (Prime, Canal 2, Canal 3, Publika), а також інші лояльні до нинішньої молдовської влади медіа (Deschide, Timpul, Ava).

В Молдові функціонує спеціальний орган – Служба інформації та безпеки Республіки Молдова, а прийняте в 2016 р. законодавство (образно назване «Законом Великого брата») розширило його повноваження в частині контролю за інформацією, яка передається через Інтернет. Відтак, нормативно врегульована можливість блокування IP-адрес серверів, на яких розміщені певні сайти, зокрема й наповнені опозиційним контентом. Фактично йдеться про запровадження широких заходів масового нагляду, цензуру в молдовському сегменті Інтернету.

У Молдові сильно виражена гомофобія, що особливо помітно в ході проведення маршів «Молдова Прайд». У країні дискримінація ЛГБТ-спільноти є однією з найсильніших серед країн Європи. Частими є випадки закликів до насильства, застосування фізичної сили й інших порушень прав людини щодо представників ЛГБТ. Видається, що ЛГБТ-спільнота є найбільш дискримінованою групою молдовського суспільства. Її інтереси представляє лише одна НУО – GenderDoc-M.

Причини таких суспільних настроїв можна, найперше, вбачати в консервативності молдовського суспільства. Вороже ставлення до ЛГБТ-спільноти підсилюється Молдовською православною церквою – інституцією, яка має найвищий рівень довіри молдован. Церква особливо активно виступила проти закону «Про забезпечення рівності» (2012), ухваленого у пакеті документів, необхідних для отримання Молдовою безвізового режиму з ЄС. Примітно, що нетолерантними щодо ЛГБТ-спільноти є навіть ті медіа, які підтримують європейський шлях розвитку Молдови. Глава держави І. Додон персонально виражав гомофобію під час передвиборчої кампанії 2016 року: серед його передвиборчих обіцянок були скасування закону «Про забезпечення рівності» і заборона секс-меншин. Для того, щоб протиставити владу та сексуальні меншини, в день проведення «Молдова Прайд» проводяться масові акції на підтримку традиційних сімейних цінностей, в яких беруть участь державні високопосадовці.

Республіка Молдова взяла на себе численні міжнародні зобов'язання щодо гарантування громадянських і політичних прав людини, зокрема в частині рівності, недискримінації тощо. На декларативному рівні уряд відкритий до впровадження міжнародних стандартів гарантування політичних і громадянських прав та свобод, але низка чинників є перешкодами цьому. Серед них вкажемо на дві, на нашу думку, головні:

– системна корупція; показники корумпованості цієї країни – одні з найвищих з-поміж європейських країн;

– невисокий рівень політико-правової культури молдован, яка поєднує риси традиційної та патріархально-підданської [1, с. 169]. Нерозвинений «громадянський дух»,

висока взаємна недовіра, проблеми толерантності тощо зумовлюють низьку (співвідносно країн розвиненої демократії) кількість соціальних взаємодій [5, с. 337], зокрема й щодо захисту молдаванами громадянських та політичних прав і свобод.

Використана література:

1. Добровольська А. Б. Досвід трансформації молдовського суспільства: протиріччя на шляху політичної консолідації. Європейські історичні студії. 2016. № 4. С. 85-112.
2. Alternative report to the UN Human Rights Committee regarding Moldova's third Periodic report regarding the implementation of International Covenant on Civil and Political Rights. URL: <https://promolex.md/wp-content/uploads/2016/09/Raport-CCPR-eng-1.pdf> (Title from the screen)
3. Badescu G., Sum P., Uslander E. M. Civil Society Development and Democratic Values in Romania and Moldova. East European Politics and Societies. 2004. № 18 (2). P. 316-441.
4. Grecu P., Hriptievschi N. The national anti-discrimination mechanism, hate-crimes and hate speech in Moldova: challenges and opportunities. Chisinau: Legal Resources Centre from Moldova, 2017.
5. În cadrul vizitei de lucru la Budapesta, Igor Dodon a avut o întrevedere cu Președintele Ungariei, Janos Ader. URL: <http://presedinte.md/rom/comunicate-de-presa/in-cadrul-vizitei-de-lucru-la-budapesta-igor-dodon-a-avut-o-intrevedere-cu-presedintele-ungariei-janos-ader> (Title from the screen)
6. Report Human rights in the transnistrian Republic of Moldova, July-December 2018. Chisinau, 2019. URL: https://promolex.md/wp-content/uploads/2019/03/Raport_NED_7-12_2018_OM_eng.pdf (Title from the screen)
7. Report on the 36th Session of the Human Rights Council. URL: <https://www.universal-rights.org/urg-human-rights-council-reports/report-36th-session-human-rights-council/> (Title from the screen)
8. Sliusarenco D., Foltea I. The rise of illiberal civil society in Moldova. The rise of illiberal civil society in the former Soviet Union? London: The Foreign Policy Centre, 2018. P. 48-54.

Yavorska K. Deformation of civil and political human and civil rights in Moldova against the background of democratization

The problem of guaranteeing civil and political rights of a person and a citizen in the Republic of Moldova was studied. Attention is drawn to the climate of the functioning of non-governmental organizations. The problem of observance of civil and political rights in the territory of self-proclaimed Pridnestrovian Moldavian Republic (Transnistria, Transdnistria) was considered. The cases of prosecution of activists, human rights defenders, independent journalists are analyzed. The forms of pressure on media critical to power, cases of politically motivated persecution have been studied. Hate speech and various forms of discrimination are investigated.

Keywords: civil and political rights of a person and citizen, Republic of Moldova, Pridnestrovian Moldavian Republic (Transnistria, Transdnistria), civil society, non-governmental organizations.